

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316.6

Дембицька Н.М.

ГРУПОВЕ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Дембицька Н.М. Групове соціально-психологічне навчання в економічній соціалізації школярів. У статті висвітлено результати формувального етапу експериментального дослідження розвитку економічної культури школярів засобами групового соціалізуючого впливу. Активне соціально-психологічне навчання обґрунтовано як соціалізуюча практика, ефективність якої у справі розвитку підприємливості школярів підвищується у контексті структурно-цільового підходу до психологічного забезпечення цілеспрямованої економічної соціалізації школярів. Експериментально доведено ефективність розробленої тренінгової програми з розвитку підприємливості у школярів. Показано, що групові практики соціально-психологічного навчання, орієнтовані на формування у школярів раціональних, заснованих на загальнолюдських моральних цінностях, способах створення та привласнення-відчуження особистих/колективних благ, ділової комунікації й ділового партнерства та формування суб'єктного ставлення до себе й економічного оточення, істотно сприяють розвиткові економічної культури у школярів.

Ключові слова: економічна культура, економічна соціалізація, школярі, активне соціально-психологічне навчання, групові соціалізуючі практики.

Дембицкая Н.Н. Групповое социально-психологическое обучение в экономической социализации школьников. В статье отражены результаты формирующего этапа экспериментального исследования развития экономической культуры школьников средствами группового социализирующего воздействия. Активное социально-психологическое обучение обосновано как социализирующая практика. Экспериментально доказана эффективность разработанной тренинговой программы по развитию предпринимчивости у школьников. Показано, что групповые практики социально-психологического обучения, ориентированные на формирование у школьников рациональных, основанных на общечеловеческих нравственных ценностях, способах создания и присвоения-отчуждения личных/коллективных благ, деловой коммуникации и делового партнерства и формирования субъектного отношения к себе и экономическому окружению, существенно благоприятствуют развитию экономической культуры школьников.

Ключевые слова: экономическая культура, экономическая социализация, школьники, активное социально-психологическое обучение, групповые социализирующие практики.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції в економіках різних країн світу (глобалізація економічних відносин, софтизація суб'єктів власності та віртуалізація об'єктів привласнення) вимагають новітніх психологічних компетенцій від молоді. Особливо гостро ця проблема постає в контексті підготовки підростаючих поколінь українців практикувати нові напрями і способи економічної діяльності в перманентно мінливих умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічного забезпечення цілеспрямованих змін у процесі економічної соціалізації учнівської молоді на етапі становлення ринкових відносин перебувають у фокусі уваги зарубіжних [3-6; 8; 10-12] та вітчизняних дослідників [1-2;7;9;13]. Та слід констатувати відсутність досліджень, присвячених розробці та перевірці на ефективність новітніх засобів соціалізуючого впливу на становлення економічної культури школярів у закладах загальної середньої освіти, яка й буде лежати в основі нових за характером та механізмами реалізації економічних відносин.

В останньому і полягає **мета даної статті.**

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Акцент на змінах [5; 10] в результаті впливу, радше – взаємовпливу, є чи не центральним аргументом для віднесення соціально-психологічного тренінгу до соціалізуючих практик. Соціально-психологічний тренінг є формою групової психологічної роботи [5], передачі технологій дії в інтерактивній формі на основі певної концепції реальності, активного соціально-психологічного навчання [13], розвитку здібностей до самонавчання [4], в якій використовуються активні групові методи практичної психології для роботи зі здоровими людьми з метою вирішення завдань по розвитку і вдосконаленню якостей, необхідних для покращення їх соціального буття [6]. Його використання у процесі цілеспрямованого формування економічної культури школярів зумовлено багатьма причинами, визначальними серед яких ми бачимо відповідність цієї форми роботи усім вимогам організації соціалізуючого впливу [2], рис.1.

Рис. 1. Напрями соціалізуючого впливу на школярів у ході соціально-психологічного навчання

Орієнтуючи тренінгову програму на вікові закономірності становлення соціальності молодших школярів, доцільно фокусуватись щонайперше на емоційному сприйнятті, оцінці (афективні аспекти соціалізації) і переживанні учасниками себе та інших в груповій взаємодії, на формуванні позитивного ціннісного ставлення до економічних явищ життя (моральнісні аспекти соціалізації), через розпізнавання власних економічних потреб і бажань крізь призму переживання цінності вже існуючого і трансльованого іншими людьми економічного досвіду та зв'язків з безпосереднім економічним оточенням (конативні аспекти соціалізації) до умінь орієнтуватись, інтерпретувати і пояснювати свою та поведінку інших людей щонайперше в ситуаціях споживання.

В розробці економічних тренінгів для підлітків фокус соціалізуючого впливу дещо змінюється, коли акцент стоїть, перш за все, на активізації пізнання особистісних ресурсів, можливостей у сфері економічних відносин (споживчих, а наприкінці підліткового віку – відносин зайнятості) [12] (когнітивні аспекти соціалізації) і засвоєнні нормативних способів привласнення благ (моральнісні аспекти соціалізації) у процесі моделювання економічної взаємодії з однолітками, апробацією різних економічних ролей, з комунікативним експериментуванням в референтному оточенні учасників-однолітків [4;7] (конативні аспекти соціалізації) та на умінні давати оцінку результатам і наслідкам такої взаємодії (афективні аспекти). Економічні тренінги для старшокласників, на наш погляд, будуть мати вищий соціалізуючий ефект, якщо фокусуватимуться, перш за все, на когнітивних аспектах соціалізуючого впливу (на розвиткові розуміння сутності явищ економічного життя, аналізу і пояснення їх причини і наслідків, навичок аргументації своєї позиції в економічній взаємодії та розуміння чиеїсь) та розвиткові умінь вчуватись в партнера по взаємодії, домовлятися і співробітничати (моральнісні аспекти впливу).

Для перевірки припущення про те, що розвиткові культури людини підприємливої у школярів сприятиме підвищення показників суб'єктного ставлення учасників до особистої власності (поглиблення обізнаності школярів у своїх правах та обов'язках як споживача та зайнятої особи, позитивного раціонального ставлення до особистої власності та конструктивні, орієнтовані на моральні цінності, стратегії економічної поведінки) нами було розроблено програму активного соціально-психологічного навчання «Школа успішного господаря» у формі серії економічних тренінгів, апробовану на вибірці учнів підліткового та юнацького віку. Ефективність розроблених заходів по соціалізуючому впливові перевірялась в ході формуального експерименту. Порівнювались соціалізуючі ефекти двох складових програми: активного соціально-психологічного навчання з розвитку культури людини підприємливої та профорієнтаційного тренінгу.

Організація і план експерименту. Для реалізації кожної зі складових програми було організовано 2-годинні тренінгові заняття протягом 16 тижнів.

Для формуального експерименту було обрано план «тест-вплив-ретест» для двох експериментальних груп (ЕГ1, ЕГ2) та однієї контрольної (КГ) з попереднім та підсумковим тестуванням (табл. 1).

Експериментальний план дослідження

Тип групи	Схема плану			
Експериментальна 1	R	O1	X1	O2
Експериментальна 2	R	O3	X2	O4
Контрольна	R	O5		O6

Залежною змінною були показники економічної культури підприємливої людини, незалежною – суб'єктне ставлення до особистої власності (для ЕГ1) та психологічна готовність до професійного самовизначення (для ЕГ2). З метою контролю над впливом на результати експерименту з боку побічних змінних нами була застосована процедура рандомізації. Вона дозволяє виключити вплив індивідуальних особливостей досліджуваних на результат експерименту, гарантує рівну можливість кожному членові популяції стати учасником експерименту. Процедура передбачає присвоєння кожному представникові вибірки порядкового номеру, а вибір самих досліджуваних в експериментальні та контрольну групи проведено за допомогою таблиці «випадкових чисел».

Досліджувані. У формульованому експерименті взяли участь учні 8-10 класів закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області. Були сформовані дві експериментальні групи по 19 осіб і однієї контрольної 19 осіб, загальною кількістю 57 осіб. Склад учасників формувався за результатами констатувального етапу дослідження і був практично ідентичний в контрольній та двох експериментальних групах за показниками віку (середній вік – 15,2 років) та результатами попереднього опитування до тренінгу (парний тест різниці не показав значущих відмінностей).

Діагностична процедура. Попереднє і підсумкове опитування усіх груп було проведено за методиками, що дозволяють дослідити особливості економічної культури школярів (тесту GET2test на загальну схильність до підприємництва (С. Кейрд та К. Джонсон) у модифікації Н. Дембицької, варіант для школярів; розроблені авторкою методика семантичного диференціалу для дослідження способів привласнення особистих благ та шкала для вивчення ставлення до особистої власності та зміни в особистісних характеристиках (опитувальник для дослідження соціальної адаптивності особистості (О. Посипанов). При обробці даних з метою підтвердити чи спростувати статистичну значущість змін в показниках економічної культури учасників після тренінгу використовувався параметричний критерій t-Стюдента для однієї вибірки та непараметричний критерій G-знаків (для порядкової шкали за опитувальником О. Посипанова). При цьому вираховувались три значення t-Стюдента: порівняння 1) O1 і O2; 2) O3 і O4; 3) O5 і O6.

Гіпотеза про значущий вплив незалежних змінних на залежні приймалась в тому випадку, коли виконувались такі умови: 1) відмінності між O1 і O2 статистично значущі (t-Стюдента для однієї вибірки та критерій G-знаків), між O5 і O6 – статистично незначущі (t-Стюдента для однієї вибірки та критерій G-знаків), між O2 і O6 статистично значущі (t-Стюдента для незалежних вибірок та критерій G-знаків); 2) відмінності між O3 і O4 статистично значущі (t-Стюдента для однієї вибірки та критерій G-знаків), між O5 і O6 – статистично незначущі (t-Стюдента для однієї вибірки та критерій G-знаків), між O4 і O6 статистично значущі (t-Стюдента для незалежних вибірок).

Про ефективність розроблених заходів з активного соціально-психологічного навчання свідчать статистично значущі зміни майже за усіма показниками загальної схильності учасників ЕГ1 до підприємництва (окрім схильності до виваженого ризику), ставлення до об'єктів особистого володіння та способів привласнення особистих благ (табл. 2) та соціальної адаптивності (табл. 3). Про це свідчить і відсутність статистично достовірних зсувів у відповідних показниках підприємливості та особистісних якостей в контрольній групі.

Для оцінки змін в показниках соціальної адаптивності використано критерій G-знаків. Згідно з таблицею 3, отримані за результатами тренінгу розвитку культури людини підприємливої зрушення у рівні соціальної адаптивності в першій експериментальній групі виявились статистично значущими за показниками конформності, лабільності, максимальної адаптивності (на рівні 1%) та креативності (на рівні 5%).

Після профорієнтаційного тренінгу статистично значущий зсув спостерігається за показником конформності (на рівні 1%) та лабільності (на рівні 5%), в контрольній групі – зсув відсутній за усіма показниками адаптивності (табл. 3).

Таблиця 2

Показники ефективності тренінгу з розвитку культури людини підприємливої, ЕГ1, n=19

Показники за методиками	Показники		Значення критерія t-Стьюдента для залежних вибірок		Ступені свободи, <i>df</i>	Рівень значущості, <i>p</i>
	до тренінгу, бали	після тренінгу, бали,	емпіричне, <i>t_{emp}</i>	критичне, <i>t_{кр}</i>		
Загальна схильність до підприємництва, середній бал						
Мотивація досягнень	15	18	3,98	36	2,70	0,01
Автономія	13	16	3,11	36	2,70	0,01
Креативність	11	15	3,58	36	2,70	0,01
Схильність до виваженого ризику	11	12	0,98	36	2,70	-
Локус контролю	15	17	2,06	36	2,70	0,01
Способи привласнення особистих благ, середній бал						
Аморальні способи привласнення	6,7	3,9	7,27	36	2,70	0,01
Моральні способи привласнення	12,2	14,0	8,98	36	2,70	0,01
Ставлення до об'єктів особистого володіння, середній бал						
Суб'єктність ставлення до: - особистих речей	1,7	3,2	4,63	36	2,70	0,01
особистих знань та ідей	2,7	5,0	4,88	36	2,70	0,01
- особистих зусиль і праці	2,1	4,9	5,30	36	2,70	0,01
- особистих здібностей і вмінь	2,9	4,5	6,20	36	2,70	0,01
- кишенькових грошей	3,0	4,8	3,19	36	2,70	0,01
- особистих знайомств, контактів	2,8	3,9	3,95	36	2,70	0,01

Отже, внаслідок участі в тренінгу розвитку культури людини підприємливої у школярів істотно поліпшились показники усіх трьох (за О. Посипановим) способів організації соціальної взаємодії, що дозволило експериментально підтвердити припущення про існування статистично значущих змін у досліджуваних показниках економічної культури та особистісних якостей в першій експериментальній групі після проведення тренінгу розвитку культури людини підприємливої.

Таблиця 3

Зміни в показниках соціальної адаптивності школярів за опитувальником «Соціальна адаптивність» (О. Посипанов)

	Конформність	Лабільність	Креативність	Високо адаптивний профіль	Низько адаптивний профіль
ЕГ1, n=19					
Кількість співставних пар значень (без нульових зсувів)	10	15	11	8	4
Критерій Гемп	1**	2**	2*	2	-
Критерій Гкр	1	3	2	1	-
ЕГ2, n=19					
Кількість співставних пар значень (без нульових зсувів)	18	13	7	0	5
Критерій Гемп	3**	3*	3	0	4
Критерій Гкр	4	3	1	0	-
КГ, n=19					
Кількість співставних пар значень (без нульових зсувів)	17	5	6	0	5
Критерій Гемп	7	4	3	-	-
Критерій Гкр	5	1	1	-	-

Примітка: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Внаслідок заходів профорієнтаційного тренінгу статистично значущо змінилися окремі показники (таблиця 4) загальної схильності до підприємливості (підвищилась мотивація досягнень та схильність до виваженого ризику), знизилась орієнтація на аморальні способи привласнення, зросла міра суб'єктності учасників у ставленні до особистих здібностей та вмінь і до кишенькових грошей; зросли показники конформності та лабільності в структурі соціальної адаптивності учасників (таблиця 5). Такий ефект є цілковито очікуваним, оскільки профорієнтаційний тренінг спрямований переважно на підвищення загальної обізнаності в культурних формах поведінки, у традиціях і звичаях різних соціальних груп, у тому числі – професійних спільностей. Йдеться про доадаптивний рівень розвитку відповідної особистісної властивості школярів, на якому закріплюються уявлення про групу як суб'єкта встановлення соціального порядку, сам же школяр є суб'єктом власної поведінки і окремих дій в спільній діяльності, які, тим не менш, санкціонуються з боку групи. Підвищена ситуативна адаптивність учасників – також досить очікуваний ефект профорієнтаційного тренінгу через те, що спрямованість останнього на розвиток у школярів здатності віднаходити кілька варіантів виходу з наявних життєвих ситуацій є прямою умовою здатності здійснювати чи не перший важливий вибір, пов'язаний з обранням провідного способу матеріального забезпечення – професії. Отже, експериментально підтверджено припущення про існування статистично значущих змін у окремих показниках економічної культури та особистісних якостей в другій експериментальній групі після проведення профорієнтаційного тренінгу.

Таблиця 4

Показники ефективності профорієнтаційного тренінгу, ЕГ2, n=19

Показники за методиками	Показники		Значення критерія t- Стьюдента для залежних вибірок		Ступені свободи, <i>df</i>	Рівень значущості, <i>p</i>
	до тренінгу, бали	після тренінгу, бали	емпіричне, <i>t эмп</i>	критичне, <i>t кр</i>		
Загальна схильність до підприємництва, середній бал						
Мотивація досягнень	14	16	5,1	36	2,70	0,01
Автономія	15	15	0	36	-	-
Креативність	11	13	2,68	36	2,70	-
Схильність до виваженого ризику	11	12	3,84	36	2,70	0,01
Локус контролю	14	14	0	36	2,70	-
Способи привласнення особистих благ, середній бал						
Аморальні способи привласнення	6,5	5,9	2,14	36	2,02	0,05
Моральні способи привласнення	11,9	12,3	0,94	36	2,70	-
Ставлення до об'єктів особистого володіння, середній бал						
Суб'єктність ставлення до: - особистих речей	1,7	2,0	0,46	36	2,70	-
особистих знань та ідей	2,7	3,7	1,87	36	2,70	-
- особистих зусиль і праці	2,1	3,9	1,02	36	2,70	-
- особистих здібностей і вмінь	2,9	4,2	3,62	36	2,70	0,01
- кишенькових грошей	3,0	3,8	2,74	36	2,70	0,01
-особистих знайомств, контактів	2,8	3,0	0,71	36	2,70	-

Показники економічної культури та особистісні якості досліджуваних школярів з контрольної групи, як видно з таблиці 5, не зазнали статистично значущих змін.

Отже, нами експериментально підтверджено припущення про відсутність статистично значущих змін у досліджуваних показниках економічної культури та особистісних якостей в контрольній групі.

Розвиток економічної культури школярів, контрольна група, n=19

Показники за методиками	Показники		Значення критерія t- Студента для залежних вибірок		Ступені свободи, df	Рівень значущості, p
	до тренінгу, бали	після тренінгу, бали	емпіричне, t _{emp}	критичне, t _{кр}		
Загальна схильність до підприємництва, середній бал						
Мотивація досягнень	15	15	-	2,02	38	-
Автономія	12	13	0,688	2,02	38	-
Креативність	11	11	-	2,02	38	-
Схильність до виваженого ризику	10	10	-	2,02	38	-
Локус контролю	15	16	0,754	2,02	38	-
Способи привласнення особистих благ						
Аморальні способи привласнення	6,6	6,6	-	2,02	38	-
Моральні способи привласнення	12,0	12,0	-	2,02	38	-
Ставлення до об'єктів особистого володіння						
Суб'єктність ставлення до:	1,5	1,5	-	2,02	38	-
- особистих речей	2,7	2,7	-	2,02	38	-
- особистих знань та ідей	2,1	2,1	-	2,02	38	-
- особистих зусиль і праці	2,9	2,9	-	2,02	38	-
- особистих здібностей і вмінь	2,8	2,8	-	2,02	38	-
- кишенькових грошей	2,7	2,7	-	2,02	38	-
- особистих знайомств, контактів	1,7	1,7	-	2,02	38	-

Оскільки однією з гіпотез експериментального дослідження було припущення про існування статистично значущих відмінностей у досліджуваних з обох експериментальних груп порівняно з досліджуваними з контрольної групи за показниками економічної культури та особистісних якостей після проведення обох видів тренінгів, то важливим було порівняти результати опитування усіх учасників в трьох групах після експериментальних заходів, таблиця 6.

Таблиця 6

Показники ефективності тренінгів за опитувальником «Соціальна адаптивність» (О. Посипанов) у порівнянні з контрольною групою

	Конформність	Лабільність	Креативність	Високо адаптивний профіль	Низько адаптивний профіль
ЕГ1, n=19					
Кількість співставних пар значень (без нульових зсувів)	14	18	16	10	8
Критерій Гемп	3**	2**	2**	3	3
Критерій Гкр	3	3	2	1	1
ЕГ2, n=19					
Кількість співставних пар значень (без нульових зсувів)	18	11	6	0	5
Критерій Гемп	3*	3*	1	0	4
Критерій Гкр	5	3	0	0	-

Примітка: *p<0,05; **p<0,01

Дані таблиці 6 свідчать про те, що відмінності між показниками економічної культури та особистісних якостей учасників обох експериментальних груп після проведених тренінгів порівняно з контрольною групою школярів є статистично значущими. Це означає, що обрані стратегії соціалізуючого впливу в обох експериментальних групах виявились ефективними.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що основна гіпотеза дослідження щодо ефективності соціалізуючого впливу на розвиток економічної культури школярів розробленими практиками активного соціально-психологічного навчання підтверджена експериментально. Зокрема, припущення про те, що істотне підвищення показників мотивації досягнень, автономії, креативності, схильності до виваженого ризику, внутрішнього локусу контролю, суб'єктного ставлення до особистих благ, моральнісних способів оперування особистими благами та оптимального співвідношення різних способів соціальної взаємодії уможливується завдяки організації цілеспрямованого соціалізуючого впливу на розвиток зазначених моральнісних, когнітивних, афективних та конативних компонентів економічної соціалізації, виокремлених на основі структурно-цільової моделі, знайшло своє експериментальне підтвердження.

Розроблений та реалізований нами профорієнтаційний тренінг ефективно впливає на економічну соціалізованість також за окремими показниками усіх чотирьох її складових. Зокрема, він употужнює мотивацію досягнень та схильність до виваженого ризику, суб'єктне ставлення до кишенькових грошей як втілення матеріальних благ та до особистого трудового потенціалу, сприяє розвитку соціальної нормативності поведінки та ситуативної адаптивності школяра, а також призводить до зниження орієнтації на аморальні способи привласнення.

Перспективною для подальших досліджень може стати перевірка ефективності розробленої нами практики економічного наставництва для дорослих агентів економічної соціалізації школярів.

Список використаних джерел

1. Дембицька Н.М. Методологічні основи розвитку економічної культури дитини в школі. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Issue: 1(13) / Ed. by S. Maksymenko, V. Lunov, R. Iserman. Hamilton, ON, 2016. PP. С. 266 - 274. URL: <http://orcid.org/0000-0003-4037-9652>
2. Дембицька Н.М., Зубіашвілі І.К., Лавренко О.В., Мельничук Т.І. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія / за ред. Н.М. Дембицької. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2018. 346 с. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
3. Дьяконов Г.В. Основы диалогического подхода в психологической науке и практике: монография. Кировоград: РИО КГПУ им. В.Винниченко. 2007. 847 с.
4. Емельянова Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. Ленинград: Издательство Ленинградского университета. 1985. 166 с.
5. Завьялова Ж. В., Фарба Е. О., Авдюнина М. Н. Энергия бизнес-тренинга. Путеводитель по разминкам. Санкт-Петербург: Речь. 2006. 160 с.
6. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга: психологический тренинг как инструментальное действие. Санкт-Петербург: Речь. Москва: Смысл. 2002. 342 с.
7. Матвісів Я.Я. Модель розвитку економічної освіти школярів на уроках трудового навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 13 : Проблеми трудової та професійної підготовки. 2010. Вип. 7. С. 144-150.
8. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. Москва: Изд-во МГУ. 1989. 216 с.
9. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія / В.В. Москаленко, О.В. Лавренко, Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі [та ін.]; за ред. В.В.Москаленко. Київ: Педагогічна думка. 2015. 405 с.
10. Торн К., Маккей Д. Тренинг. Настольная книга тренера. Санкт-Петербург: Питер. 2001. 208 с.
11. Тюшев Ю. В. Выбор профессии: тренинг для подростков. Санкт-Петербург: Питер. 2006. 160 с.
12. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка. 2-е изд., испр.и доп. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. 384 с.
13. Яценко Т. Метод активного соціально-психологічного навчання: індуктивно-дедуктивне обґрунтування. *Психологія і суспільство*. 2001. №1. С. 164-173.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Dembytska N.M. Metodolohichni osnovy rozvytku ekonomichnoi kultury dytyny v shkoli. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Issue: 1(13) / Ed. by S. Maksymenko, V. Lunov, R. Iserman. Hamilton, ON, 2016. PP. S. 266 - 274. URL: <http://orcid.org/0000-0003-4037-9652>
2. Dembytska N.M., Zubiashevili I.K., Lavrenko O.V., Melnychuk T.I. Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii molodi: monohrafiia / za red. N.M. Dembytskoi. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy. 2018. 346 s. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>

3. D'jakonov G.V. Osnovy dialogicheskogo podhoda v psihologicheskoy nauke i praktike: monografiya. Kirovograd: RIO KGPU im. V.Vinnichenko. 2007. 847 s.
4. Emel'janova Ju.N. Aktivnoe social'no-psihologicheskoe obuchenie. Leningrad: Izdatel'ctvo Leningradskogo universiteta. 1985. 166 s.
5. Zav'jalova Zh. V., Farba E. O., Avdjunina M. N. Jenergija biznes-treninga. Putevoditel' po razminkam. Sankt-Peterburg: Rech'. 2006. 160 s.
6. Zajceva T.V. Teorija psihologicheskogo treninga: psihologicheskij trening kak instrumental'noe dejstvie. Sankt-Peterburg: Rech'. Moskva: Smysl. 2002. 342 s.
7. Matvisiv Ya.Ia. Model rozvytku ekonomichnoi osvity shkolariv na urokakh trudovoho navchannia. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Seriya 13 : Problemy trudovoi ta profesiinoi pidhotovky. 2010. Vyp. 7. S. 144-150.
8. Petrovskaja L.A. Kompetentnost' v obshhenii: Social'no-psihologicheskij trening. Moskva: Izd-vo MGU. 1989. 216 s.
9. Sotsialno-psykholohichni zakonomirnosti stanovlennia ekonomichnoi kultury molodi: monohrafiia / V.V. Moskalenko, O.V. Lavrenko, N.M. Dembytska, I.K. Zubiashvili [ta in.]; za red. V.V. Moskalenko. Kyiv: Pedahohichna dumka. 2015. 405 s.
10. Torn K., Makkej D. Trening. Nastol'naja kniga trenera. Sankt-Peterburg: Piter. 2001. 208 s.
11. Tjushev Ju. V. Vybory professii: trening dlja podrostkov. Sankt-Peterburg: Piter. 2006. 160 s.
12. Harlamenkova N. E. Samoutverzhdenie podrostka. 2-e izd., ispr.i dop. Moskva: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2007. 384 s.
13. Iatsenko T. Metod aktyvnogo sotsialno-psykholohichnogo navchannia: induktyvno-deduktyvne obgruntuvannia. *Psykhoholohiia i suspilstvo*. 2001. №1. S. 164-173.

Dembitska, N. M. Group socio-psychological training in students' economic socialization. The article deals with the results of the training stage of the experimental study on the development of school students' economic culture by means of group socializing influence. Active socio-psychological training is defined as a socializing practice, which is highly effective in developing students' entrepreneurship if used together with the structural-targeted approach to the psychological support of students' purposeful economic socialization.

The results of the training showed the effectiveness of the proposed school students' entrepreneurship development program. Social and psychological education group practices aimed at developing students' rational and moral ways of creating and appropriating-alienating personal / collective goods, business communication and business partnership as well as developing students' attitude to themselves and the economic environment, significantly contribute to the development of school students' economic culture.

The author has experimentally confirmed that school students' achievement motivation, autonomy, creativity, daring, internal locus of control, attitude to personal goods, moral handling personal goods and the optimal combination of different ways of social interaction can be affected through a socializing development of moral, cognitive, affective, and conative components of students' economic socialization identified according the structural-target model.

The career guidance training developed by the author has been shown to effectively affect different aspects of all of the school students' economic socialization components.

Key words: economic culture, economic socialization, school students, active social and psychological training, group socializing practices

Відомості про автора

Дембицька Наталія Миколаївна, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, асистент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, м. Київ, Україна.

Dembytska, Natalia Mykolaivna, PhD, Leading Researcher, Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Assistant of the Developmental Psychology Department of the Faculty of Psychology at the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Senior Research Scientist, Kyiv Ukraine.

E-mail: natalyde@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6978-7655>